

G. Márkus György*

ÚJ MODERNITÁS – ÁTALAKULÓ PÁRTRENDSZEREK

Az internet penetrációját, az információs technológia térnyerését, magát az ún. tudás- vagy információs társadalmat s az ezzel velejáró – a gazdaságot, a kultúrát és mindennapi életünket befolyásoló, sőt meghatározó – globalizációt mind a tudomány művelői, mind a társadalmi diskurzusok résztvevői általában „a” modernitás vívmányainak, aspektusainak, és a több évszázada előrehaladó modernizáció újabb mozzanatainak tekintik. Egyre nagyobb hangsúlyt kap ezzel szemben a társadalomtudományokban az a felismerés, amelyet jelentős kutatói irányzatok és csoportok képviselnek, amellet érvelve, hogy egy minőségileg más, új, egy reflexívnek és a „modernitás modernizációjának” tartott posztindusztriális (ipar utáni) társadalomról, civilizációról, vagy legalábbis az ehhez vezető tendenciáról van szó. Elsőként Ulrich Beck (Beck, 1986; Beck, 1993; Márkus G., 2003), majd – többek között – Z. Baumann, A. Giddens, E. Castells fejti ki ezt az új paradigmát. (Baumann, 1999; Beck – Giddens – Lash, 1994; Castells, 2003.) Szerintük – és e cikk szerzője szerint – az a civilizációs átalakulás, amely a múlt század utolsó negyedében már félreismerhetetlenül megmutatkozott, nem egyszerűen az eddig ismert és megtapasztalt – mondjuk így – „klasszikus” modernitás többé-kevésbé lineáris továbbvitele. A váltás egy olyan társadalom és gazdaság, egy olyan kulturális formáció beköszöntét jelzi és jelenti, amely nem csupán különbözik attól, amit eddig modernitásnak hívtunk. A Második vagy Új Modernitás a „klasszikus”, az Első Modernitásnak szinte minden vonatkozásban ellentmond, azt egyenesen tagadja.

Ennek a nóvumnak a felismerését mindazonáltal megnehezíti, hogy nem egyszerűen arról van szó, hogy az új felváltja a régit, annak helyére lépve, hanem inkább arról, hogy az új és a régi – ha nem is békésen, de – egymás mellett, egymást átfedve és áthatva él. Az sem véletlen, hogy az új paradigma első megfogalmazását U. Beck „Rizikótársadalom” címmel 1987-ben, egy évvel a csernobili katasztrófát követően publikálta (Beck 1986, Márkus G., 2003). Egy olyan önmagán túlmutató esemény után, amely rávilágított: a régi paradigma fenntartása nem egyszerűen elmaradottságot eredményez, de magát az emberiség túlélését fenyegeti.

* *főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola*

A két modernitás

Soroljuk most fel, melyek – Beck-ék nyomán – ennek a Második Modernitásnak nevezett formációnak az Első („a klasszikus”) Modernizációval szembeállítható elvei és jellegzetességei.

- A futurista Kandinsky megkülönböztetését elfogadva arról beszélhetünk, hogy a „VAGY – VAGY” (a dolgokat élesen elválasztó) világképe helyére az „ÉS” (az „IS – IS”) szemlélete lép. A dolgok nem válnak el egyértelműen „ilyenre” meg „olyanra”. Nem határolódnak el egymástól világosan piac és szabály, háború és béke, gazdaság és kultúra, a „mi” és a „mások”.
- Megkérdőjeleződnek a „klasszikus” modernitás spirituális alapjának, a Felvilágosodásnak a bizonyosságai: a haladás, a racionális kalkuláció, a pozitív tudomány. Az Új Modernitás elfogadja a posztmodern világkép számos elemét: a diverzitást, a pluralitást, a viszonylagosságot.
- Az emberi civilizáció és a termelés ipari alapjának helyére lép az információ, a szimbólumok termelése. A megváltozóban levő konstellációban egyre inkább a kultúra válik meghatározóvá.
- *A határok elmosódása*, dekompozíciója, leépülése nyomán egyrészt a „Rendszert” és alrendszerait váltja le a fix központok és kontúrok nélküli *Hálózat*, másrészt az eddig határok által elválasztott és szuverén országok kerülnek egy világtársadalom felé mozgó-mozgató *globalizáció* irreverzibilis sodrába.
- Az Első Modernitásban szilárd struktúrák, osztályszerkezet és nagy bürokratikus szervezetek domináltak – az ipari nagyvállalattól a tömegdemokrácia politikai tömegpártjain át a nemzetállamig. A társadalmi makrocsoportoknak és osztályoknak az egyének pályáját, döntéseit kijelölő struktúráit, intézményeit lebontja az új esélyekkel, de az eddigieknél súlyosabb egyenlőtlenségekkel, státuszkülönbségekkel együtt járó, az egyént gyökereiből kitépő *individualizáció*.
- A társadalomban és az egyéni életutakban felerősödik a *patchwork*-jelleg.
- A mindennapi életben mind nagyobb szerepet játszanak a partikularitások és az esztétizálás.
- Leértékelődik a keresőmunka, destabilizálódik a hagyományos család. Átértékelődnek a nemi szerepek.
- Mivel új ismereteink egyben nem-tudást is involválunk (amikor valami újat felfedezünk, mindig valami ismeretlennel is konfrontálódunk), előtérbe kerülnek a társadalmi-gazdasági és politikai cselekvések nem-szándékolt hatásai, következményei. (Csernobil, génmanipuláció, klímaváltozás, terrorizmus stb.)
- Megnehezül vagy ellehetetlenedik mind makrofolyamatok, mind az egyéni életutak tervezése.
- Az általános elbizonytalanodáshoz hozzájárul a tér és az idő újfajta érzékelése, a felgyorsulás, idő és tér összezsugorodása (*compression of time and place*) (Harvey, 1994).
- Egyre többen lesznek, akik – genetikusan – adottságaiknál fogva képtelenek megfelelni a flexibilitással kapcsolatos általános követelménynek. Mindez komoly egyéni és társadalmi lélektani problémákat vet fel (Sennett, 1998).

Az Első Modernitás igazságainak törékennyé válása, a Második Modernitás ellentmondásaira adott válaszok hiánya (vagy ki nem elégítő volta) olyan mentális és kognitív vákuumot teremthet, amelybe premodern vagy akár antimodern mítoszok (hiedelmek, fundamentalizmusok, előítéletek, irracionális ellenségképek, rasszizmus stb.) törhetnek be. Megfogalmazódik a szociológiában „az új középkorosodás” tézise is (Beck, 2001).

A demokrácia kérdőjelei

A globális társadalmi, gazdasági és területi-kulturális változások az elmúlt három évtizedben kikezdték a tömegdemokrácia két meghatározó intézményének szerepét: a nagy néppártokét és a nemzetállamét. Ami a nemzetállamot illeti, az alábbi kérdések merülnek fel:

- marad-e *döntési kompetenciája* az erodálódó nemzetállamnak,
- leválasztható-e a demokrácia a nemzetállamtól, lehet-e egyáltalán a nemzetállamon túl, az ellentmondásosan formálódó „világtársadalomban” *demokratikusan* dönteni ?

Beck – például – mind az EU, mind a világtársadalom szintjén „a társadalmat a nemzetállamtól leválasztó”, a transznacionális érdekekre fókuszáló „kozmpolita realizmust” vizionál (Beck, 2001). Humanista érvelése azonban nem tűnik meggyőzőnek, egy ilyen „realizmus” szemünkben irreálisnak tűnik. Az EU demokráciadeficitje kemény, szinte változtathatatlan ténynek (Márkus G., 2006), az általános és globális „e-demokrácia” ábrádnak tűnik.

A politikai törésvonalak dimenziói

A klasszikus modernitás demokráciáinak egyik fő stabilizáló tényezője az volt, hogy a nemzeti pártrendszerek a társadalmi struktúrát, a társadalmi-kulturális-területi és gazdasági megosztottságokat, szembenállásokat, hosszú távú konfliktusokat kifejező állandósuló törésvonalakra épültek. Ez a megfelelés biztosíthatta a demokrácia reprezentatív jellegét. A norvég S. Rokkan és részben az amerikai S. M. Lipset által kidolgozott, a múlt század modernizációelméletének premisszáiból kiinduló *cleavage*- vagyis törésvonal-elmélet (Rokkan, 1999; Lipset – Rokkan, 1967) azt feltételezte, hogy a tradicionális társadalmakból kinövő modern politikai rendszerekben meghatározó „kritikus történelmi útelágazások” (*critical junctures*) nyomán az alábbi négy törésvonal alakul ki:

1. *State formation*, vagyis államalapítás. *Centrum – periféria*: a behatoló („hódító”) központi államhatalom és az elfoglalt, alávetett régiók népessége közötti *területi-kulturális* konfliktus.
2. *Nation building*, azaz spirituális-vallási egységet biztosító nemzetépítés. *Állam – egyház*: szekularizációs törekvések nyomán kialakuló konfliktus hívők és laikus gondolkodók között.

Két további törésvonal az ipari kapitalizmus szembenállásaiból alakult ki.

3. *Város – vidék*. A mezőgazdasági és az ipari-kereskedelmi szektorok közötti konfliktus.
4. *Tőke* (tulajdonos) – *munka* konfliktusa. Az „ipari társadalom” meghatározóvá váló törésvonala.

A Parsonshoz (Parsons, 1968), a modernizációelmélet klasszikusához igazodó S. Rokkan és S. M. Lipset (Lipset – Rokkan, 1967) arra mutatott rá: a haladás irányát az jelzi, hogy a törésvonalak közül a tendenciát illetően háttérbe szorulnak a területi-kulturális megosztottságok. A séma fokozatosan leegyszerűsödött: a pártversenynek egy kulturális (és vallási), valamint egy gazdasági (piac és állam között feszülő) dimenziója rögzült. Domináns pozícióba – az USA mintájára – a mind pragmatikusabbá váló gazdasági, az elosztási-újraelosztási konfliktusok kerültek. A politikai modernizáció a fogyasztói és jóléti állam békés, alku-típusú, konfliktusainak meghatározó jellegét implikálta.

Az innovatív „1968-as” konfliktus

A háború utáni időkre a gazdasági konjunktúra, a „középosztályosodás”, a tömegfogyasztás és a gondoskodó jóléti állam, valamint az általános „klasszikus” modernizációs folyamatok (szekularizáció, oktatás) voltak jellemzők. Csökkent – de nem szűnt meg – a korábbi gazdasági és kulturális törésvonalak strukturáló szerepe. A hatvanas évek végétől a nyugati demokráciákban – különös tekintettel a „diáklázadásokra”, majd az alternatív, környezetvédő, polgárjogi Új Társadalmi Mozgalmakra, később a zöld pártokra és a zöld eszmék kisugárzására – a korábbi bal-jobb politizálást új tartalom egészítette ki. Az ipari modernitás átalakulását, meghaladását megelőlegezte a hatvanas évek végén beinduló és a hetvenes-nyolcvanas években kiteljesedő „új politizálás”. Az ún. diáklázadásokat követően az új típusú politikai konfliktusok az érdekek felől részben az értékek, a kultúra, az életforma, részben pedig az érzelmek, a pszichológiai motivációk felé terelődtek. A hagyományos osztálystruktúráról leválni tűnő politizálásban a gazdasági konfliktusok is egyfelől kulturális mezbe öltöztek (kulturárharc, kulturális politizálás – Lipset, 1969), részben pszichologizálódtak. 1968 Párizsa nyomán a fogyasztói társadalomtól megcsömörlött középosztálybeli fiatalok, majd utódmozgalmaik a gazdasági bal-jobb törésvonalat keresztbeszelve „csendes forradalomként” (Inglehart, 1977) sajátos érték alapú politizálást alakítottak ki és terjesztettek el a nyugati társadalmakban. Ez még az Első Modernitás társadalmi-gazdasági fénykorában, az „Arany Hatvanas Években”, a Második Modernitás meghatározó jegyeinek kialakulása előtt történt. A választóvonal az *anyagi vagy nem-anyagi* javak fontosságának megítélése volt. A fogyasztáscentrikus és konformista, rendpárti „öregekkel”, a materiális értékorientációval szemben az egyre több hívet szerző posztmaterializmus a nonkonformista önmegvalósítást, a környezetvédelmet, a participációt és egyáltalán az élhetőbb társadalmat pártolta. A kikristályosuló értékmegosztottság nyomán (a Második Modernitás kezdeti szakaszában) kialakult a *liberter*, az individuális szabadságjogokat kiterjesztő tábor, amelynek képviselői egyrészt a kulturális liberalizmus további témái mentén is mozgósítottak: multikulturális társadalom, *gender* (azaz nemek közötti esélyegyenlőség), abortusz, homoszexuálisok egyenjogúsítása, eutanázia, bevándorlás megkönnyítése és hasonlók. Másrészt a hagyományos osztálytörésvonalhoz kapcsolódva és azt megújítva felvállalták a társadalmi igazságosság baloldali céljait is. Az „új”, vagyis a *liberter* baloldallal szemben némi késéssel a nyolcvanas évekre szerveződött meg az autoriter-tradicionalista jobboldal a hagyományos kulturális identitás és a valláserköles, a társadalmi hierarchia és fegyelem védelmére.¹ Amiben viszont nem történt változás: a politikai teret továbbra is két – a gazdasági és a kulturális – dimenzió határozta meg (Kriesi, 2005). Ugyanakkor beindult a kulturális (és pszichológiai) tényezők felértékelődésének folyamata.

A materializmus – posztmaterializmus, illetve a liberter – autoriter törésvonal már jelezte a *cleavage*-struktúra módosulását, sőt, a nyugati pártrendszerek fellazulását. Még nem hozta meg azonban azt az áttörést, amely az Új Modernitás centrális konfliktusainak politikai manifestációját jelezte volna.

¹ A liberter – autoriter (tradicionalista) törésvonal paradox módon a korábban kifejezetten pragmatikus politizálású USA-ban az évszázad elején centrális szerepet betöltő kulturárharcot eredményezett. Megmutatkozott ez az ifjabb Bush második megválasztását eldöntő kampányban. A liberális-liberter Demokraták és a konzervatív-autoriter Republikánusok közötti küzdelemben a választói döntéseket a valláserkölciként tárgyalt témák határozták meg. Obama megválasztásában ugyancsak szignifikáns szerepet játszottak érték alapú megfontolások.

Az Új Törésvonal felé

Feltételezésünk az, hogy a Második Modernitással – mind a választók, azaz a kereslet oldalán, mind a pártrendszer, azaz a kínálat oldalán – az eddigi megosztottságoktól minőségileg eltérő oppozíciók és konfliktusok teremődnek meg. Úgy véljük, a politika „posztmodernizálódása” egy *centrális törésvonal* mentén két egymással szervesen összefüggő, sőt egybefonódó faktor eredőjeként van megvalósulóban.

A politikát egyrészt alulról, másrészt felülről éri kihívás. Az átalakuló modernitás vesztesei és nyertesei kerülnek egymással szembe a nemzeti társadalmak szintjén. Ezzel együtt globális és regionális (európai) szinten ütköznek – ugyancsak nyertesek és vesztesek konfliktusaként – egyrészt a *denacionalizálásnak*, a nemzetállam eróziójának, a határok lebomlásának irreverzibilis folyamatai, másrészt azok a törekvések, amelyek a *renacionalizálásra*, a nemzetállam kompetenciáinak visszaállítására irányulnak. (Kriesi et al., 2006.)

Kirekesztés – Integráció

Az Új Modernitás társadalmaiban a korábban domináns egyenlőtlenség-típust, az osztályok és a rétegek társadalmon belüli hierarchiáját felváltja a társadalmi integráció és a társadalomból, a társadalom főáramából való *kirekesztettség* dualizmusa. Nem egyszerűen a szegénység vagy akár a kizsákmányolás a probléma. „Nem az a kérdés, ki van felül, és ki van alul, hanem hogy ki van bent, és ki van kívül” (Bude, 2006: 13). Vannak, akik számítanak, vannak, akik nem számítanak. Mindig is voltak, még a leggazdagabb és legigazságosabban berendezett társadalmakban társadalmon kívülnek tekintett kisebb-nagyobb csoportok: csövesek, csavargók, deviánsok. Az átalakuló modernitás és a globalizáció körülményei között azonban a „munkamegosztás” immanens velejárója, hogy tudatlannak, képzetlennek, inkompetensnek és motiválatlannak tartott emberek tömegesen kerülnek – gyakran szó szerint – az utcára vagy jobb esetben a létbizonytalanság, az állandó átmenetiség körülményei közé.

Számosan vannak köztük olyanok, akik az Első Modernitás ipari társadalmában még a fix státuszú középrétegekhez tartoztak, ám tudásuk és/vagy mentalitásuk elavult. S bár a kirekesztettek nagy része az ipari munkásság soraiból került ki, vagy inkább csúszott le oda, egykori menedzserek, diplomások vagy akár vállalkozók is vannak köztük. Németországban már egy évtizede arról szól a politikai diskurzus, hogy olyan új kétharmados társadalom alakult ki, amelyben egy harmad sorsa a kirekesztettség. A századforduló előtti években Németországban statisztikailag az alábbi „zónákat” mutatták ki:

- 40%-a az élethelyzeteknek a biztonság zónájában,
- 20 viszonylagos szűkösségben (ők is integráltak),
- 25 % a bizonytalan helyzetű „prekariátus” zónájában,
- 10 % mély szegénységben él. (Bude 2008: 40.)

Mindennapi jelenség a „státuszpánik”, a lecsúszástól való félelem. A lecsúszást ugyanis nem csak a kellő képzettség hiánya okozza. A társadalomnak és a gazdaságnak rugalmas, mobil, a tér és idő kompressziójához is alkalmazkodni képes személyiségekre van szüksége. Bizonyos nehezen módosítható mentális, pszichés adottságok (nehézkesség, aggodalmaskodás, zártság) a társadalmi integráció gátjaivá válhatnak. S mindezekon túl: a rizikótársadalomban az egyéni életutakat gyakran a véletlen alakítja. Egyértelmű, hogy a társadalmak megosztottak, de korántsem ennyire egyértelmű, milyen okok miatt kerül valaki felülre vagy alulra.

A globalizációs törésvonal mozgósító ereje

Az ipari kapitalizmus európai variánsának, az ún. „rajnai kapitalizmusnak” (Albers, 1991) meghatározó és legitimáló aspektusa volt az a (a szociáldemokrata és bizonyos mértékig a kereszténydemokrata pártoktól is kiinduló) társadalmi projekt, amelyet „a kapitalizmus megszelídítésének” neveztek. Ennek lényege a tőkés piacok dezintegráló, deszolidarizáló hatásainak mérséklése a gazdasági folyamatokba történő politikai motivációjú beavatkozás révén. G. Esping-Andersen kifejezésével élve „a piacokkal szembeni politikáról” (*politics against markets*, Esping-Andersen, 1985) van szó, ami lehetővé tette a gazdasági hatékonyság és a társadalmi igazságosság összeegyeztetését.

A gazdasági globalizáció mint denacionalizáló (Bornschiefer, 2010) folyamat viszont egyrészt keményen korlátok közé szorította a nemzetállamok, sőt – minden retorika dacára – nem kis mértékben az Európai Unió mozgásszabadságát. Másrészt kikényszerítette az egyes országok szintjén a versenyképesség – majdnem minden más megfontolással és társadalmi tényezővel szembeni – előnyben részesítését. „A tőkepiacok globalizálódásával és a telephelyek közötti konkurencia beindulásával” új helyzet keletkezett. „A tőke nemzeti keretek között nem szelídíthető meg.” F. W. Scharpf, a német szociológia egyik – amúgy a szociáldemokráciához közel álló és az SPD-ben befolyással bíró – vezéregyénisége imperatívusznak tekinti: a nemzetállamoknak és minden színű kormányzóképes nemzeti politikai aktornak alkalmazkodnia kell ahhoz, hogy „a tőke és a munka közötti elosztási relációk visszafordíthatatlanul a tőkejövedelmek javára tolódtak el”. Mindebből következik a munkaerő-piaci és a szociálpolitika átgondolása egy „regresszív redistribúció” (magyarra fordítva: a szociális vívmányok szignifikáns visszavétele) jegyében (Scharpf, 2002). Scharpf – Tony Blair *New Labour* politikáját megelőlegezve – már a nyolcvanas évek közepén nem csekély ellenállást kiváltva a visszavonulásnak ezt az útját javasolta a német szociáldemokrata pártvezetésnek (Scharpf, 1987).

Ami pedig az európai nagy néppártok társadalompolitikáját illeti, általános tendenciaként konvergencia ment végbe a bal- és jobbközép néppártok között, s ebben a közeledésben nagyobb lépéseket tett meg a jobb felé tartó szociáldemokrácia. Nincs szignifikáns választóvonal – a retorikai „kötelező gyakorlatok” dacára – a konzervatív-kereszténydemokrata és a szocialista oldal között sem az Európa-politika, sem a globalizációhoz való viszony tekintetében. Scharpf nyomán egyre kevesebben adnak esélyt egy európai vagy nemzetközi szintű jóléti állami szabályozásnak. Ebből következik a nagy középpártok és különösen a szociáldemokrácia visszaesése a kisebb perifériális pártokkal szemben.

A nyugat-európai államokban tehát alapjában a globalizációra, a denacionalizációra (Bornschiefer, 2010) vezethető vissza a tőke – munka közötti erőviszony megváltozása, a jóléti államok átalakítását implikáló „regresszív disztribúció”. Ez azt is jelenti, hogy nemcsak a közvetlenül a globalizáció által negatívan érintettek, hanem *általában a modernitás transzformációjának vesztesei a globalizáció áldozatainak tekintik magukat, és politikailag a globalizációval szemben mozgósíthatók.*

A denacionalizációval kapcsolatos konfliktusok új törésvonalakként való felfogását jól érzékelteti Azmanova, aki a már nem osztály-, hanem új típusú státuszalapú megosztottságot „esély – kockázat” (*opportunity – risk*) cleavage-ként határozza meg. (Azmanova, 2007.) A globalizációra vezet vissza a politikai struktúráknak ezt a radikális átalakulását. Amiben a mi véleményünk ettől eltér, az azon összefüggés, kauzalitás hangsúlyozása, hogy ez a státuszjellegű megosztottság nem önmagában a globalizáció, hanem az Új Modernitás kialakulásának a következménye. S az Új Modernitás – Castells terminológiájával a globális infokapitalizmus – (Castells, 2000) elsősorban az ipari civilizáció *belső* bomlásából keletkezik. Ennek persze egyik igen fontos komponense a *határok elmosódása, dekompozíciója* (igen találó a német *Entgrenzung* terminus), ami egyrészt a társadalom és a kultúra belső dinamikájában fejeződik

ki, másrészt pedig a denacionalizálódásban, a globalizációban. Ugyanakkor mi is úgy látjuk, hogy a modernizációs ellentmondások alapvetően a globalizációhoz kapcsolódó politikai törésvonalra épülnek rá s a belső társadalmi konfliktusok is ennek rendelődnek alá. A társadalmi-gazdasági-kulturális viszonyokban rendkívül diffúz módon, heterogén csoportokat érintve jelentkezik az Azmanova (2007) által leírt *opportunity – risk* megosztottság. A hatékony mozgósítást a globalizáció – nemzeti identitás közötti konfliktus politikai manifesztációja teszi lehetővé.

A nyitottság – zártság törésvonal történelmi és kulturális alapja

Elsőként említjük – különösen Európa vonatkozásában – a történelmi cezúra élességét. Az európaizáció² a kontinens fenyegető periferizálódására adott – éltek által forszírozott – válaszként jelent meg (Bartolini, 2006). Szembekerült a több évszázados nacionalizáló irányú fejlődéssel, az ennek nyomán rögzült kollektív emlékezettel és identifikációs keretekkel. Szinte természetes módon adódik a diffúz fenyegetettségekre s magának a szupranacionális integrációnak az ellentmondásaira a határok védelmében fogant „demarkációs”, vagyis elhatárolódó válasz. Mindez szorosan összefügg a nemzeti azonosságokkal szemben erőtlennek bizonyuló európai identitással. (G. Márkus 2006.)

A globális Új Modernitásban együtt és egymásba fonódva találjuk a politika gazdasági és kulturális motívumait. Megvalósul a kulturális politizálásnak (Lipset, 1969) nevezhető jelenség, amelynek nyomán szakpolitikai kérdések áttemelődnek a világnézet, a morál és a nemzeti-vallási identitás dimenziójába. (Ahogy ennek Magyarországon is nap mint nap tanúi lehetünk.) A nemzeti identitás érzelmi töltetű, egyéni és kollektív szinten rögzülő, tartást és *mi – ök*-jellegű eligazodást nyújtó kategória. Kriesi és Lachat joggal mutat rá a nyertes – vesztes megoszlás sajátos összefüggésére: a denacionalizáció folyamatával szembesülve a nacionalisták hajlamosak magukat veszteseknek, a kozmopoliták nyerteseknek besorolni. „A nyertesek és vesztesek közötti megoszlás abból is adódik, hogy az érintettek különbözőképpen azonosulnak nemzeti közösségükkel... Azok az egyének, akiknek erős az identifikációjuk nemzeti közösségükkel, és akik kötődnek e közösség exkluzív normáihoz, veszteségként fogják érzékelni a nemzeti intézmények gyengülését. Ezzel szemben az univerzalista normákat valló állampolgárok ezt a gyengülést nyereségként fogják fel, amennyiben az együtt jár a szupranacionális politikai intézmények erősödésével... Összegzésképpen: a globalizáció valószínű nyerteseihez tartoznak a nemzetközi versenyre nyitott szektorokban a vállalkozók és a kvalifikált alkalmazottak továbbá az összes kozmopolita állampolgár. A globalizáció vesztesei viszont a hagyományosan védett szektorokban tevékenykedő vállalkozók és szakképzett alkalmazottak, valamint mindazon szakképzetlen foglalkoztatottak és állampolgárok, akik erősen azonosulnak nemzeti közösségükkel.” (Kriesi – Lachat, 2004: 4.)

A pártrendszer válságjelei és transzformációja

A már tárgyalt liberter – autoriter törésvonal mentén az „Új Baloldal” (új társadalmi mozgalmak, zöldek, liberter és ökologista szocialisták) pólusával szemben bizonyos időeltolódással a kilencvenes években a szélső vagy radikális jobboldal gazdaságpolitikai tekintetben még nyitott volt, eltérő opciókat választott. A bevándorlásellenes, antiliberalis, rendpárti, naciona-

² Az európai integrációval kapcsolatos törésvonal a denacionalizációs *cleavage* részének tekinthető. (Kriesi, 2005.)

lista pártok közül egyesek a veszteseket, illetve a fenyegetetteket szólították meg, mások a piaci folyamatok nyertesei felé fordulva a neoliberalizmus irányába orientálódtak. (Ez utóbbi jobbos alternatívát jelölte meg Kitschelt „nyerő formulának”). (Kitschelt, 2003.) Ezzel szemben az új évtizedben egyre inkább a veszteseket az identitáspolitika jegyében mobilizáló szélsőjobb és/vagy populisták formációk jelentkeznek. Globalizációellenes, euroszeptikus vagy Európa-ellenes témákat felkapó politikai vállalkozók olyan pártok élére állnak, amelyek eredményesen használják ki az *Új Modernitás nyitottság és zártság törésvonalának kialakulását* (Cautres, 2004).³ Az ő esetükben az európai pártrendszer átalakulására legdinamikusabban ható politikai szerveződésekről van szó (Kriesei, 2005). Napirendjük attraktivitását jelzi, hogy – a zártság jegyében kialakított – témáikat (bevándorlásellenesség, *law and order*, multikulturalizmus elvetése, nemzetállami orientáció, protekcionizmus) – részben és „lightos” változatban – mainstream jobboldali pártok, bizonyos esetekben még baloldaliak is átveszik.

A marginálisnak vélt politikai aktorok vitalitásával szemben a centrum pártjai gyengülnek és egy olyan módosult ideológiai-politikai csomagot kínálnak, amelyben centrális szerepe van a gazdasági liberalizmusnak és a rendpártiságnak. Ami a hagyományos, olykor radikális baloldalt illeti (mint amilyen a német Balpárt), olyan nem komoly erőt képviselő pártokról van szó, amelyek gazdasági-szociális protekcionizmusukat nem ötvözik nacionalista ideológiával.

Az Új Törésvonal jobboldalát markánsan és növekvő támogatottsággal képviselő pártok, mozgalmak esetében nem lehet nem meglátni, hogy olyan – regresszívnek tekinthető – kulturális offenzívát indítottak, amely kihívást jelent a nyugati világ demokratikus intézményeivel, értékeivel szemben.

Felhasznált irodalom

Albert, Michel (1991): *Capitalisme contre capitalisme*. Paris, Seuil.

Azmanova, Albena (2007): *The risk-opportunity cleavage and the transformation of Europe's main political families*. Paper for the ECPR Conference, Pisa.

Bartolini, Stefano (2006): *Re-Structuring Europe: Centre-formation, system building and political structuring between the nation state and the European Union*. Oxford University Press.

Baumann, Zygmunt (1999): *In Search of Politics*. Oxford, Polity Press.

Beck, Ulrich (1986): *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt/Main, Suhrkamp Verlag.

Beck, Ulrich (2003): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó.

³ Sajátosan posztmodern politikai jelenség, hogy politikai vállalkozók megfordítják cleavage és politikai párt kapcsolatát. Ebben az esetben nem a párt nő ki szervesen egy strukturális konfliktusból, hanem – ahogy erre Magyarországon is volt példa – az aktorok – a társadalmat politikailag megosztva – „teremtene” vagy revitalizálnak egy társadalmi-kulturális törésvonalat. (Enyedi, 2008.)

- Beck, Ulrich (2001): *Der kosmopolitische Staat*. EUROZINE. 05. 12., 4. p.
- Beck, Ulrich (1993): *Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*. Frankfurt/Main, Suhrkamp Verlag.
- Beck, Ulrich – Giddens, Anthony – Lash, Scott (1994): *Reflexive Modernisation*. Cambridge, Polity Press.
- Castells, Manuel (2000): *The Information Age. I – II – III*. Oxford, Blackwell.
- Bornschier, Simon (2010) *Cleavage Politics and the Populist Right. The New Cultural Conflict in Western Europe*. Temple University Press.
- Bude, Heinz (2008): *Die Ausgeschlossenen*. München, Carl Hanser Verlag.
- Cautrés, Bruno (2004): *Existe-t-il un 'European voter'? Les clivages socio-politiques dans le contexte des élections européennes de 2004*. Grenoble, CNRS – IEP
- Dahrendorf, R. (1996): *Die Quadratur des Kreises – Freiheit, Solidarität und Wohlstand*. Transit, 12., 5– 28.
- Deegan-Krause, K. (2007): *New Dimensions of Political Cleavage*. In R. J. Dalton – H. D. Klingemann (szerk.) Oxford Textbook of Political Behaviour (Chapter 28).
- Enyedi Zsolt (2008): *The Role of Agency in Cleavage Formation*. European Journal of Political Research, 44/5., 697– 730.
- Flora, Peter (1981): *Stein Rokkans Makro-Modell der politischen Entwicklung Europas: ein Rekonstruktionsversuch*. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 33/ 1., 397–436.
- Flora, Peter (1983): *Introduction – S. Rokkan's Macro Model of Europe*. In: Flora et al.: *State, Economy and Society in Western Europe*. Frankfurt, Campus.
- Harvey, David (1994): *The Condition of Postmodernity*. Cambridge – Oxford, Blackwell.
- Inglehart, Ronald (1977): *The Silent Revolution*. Princeton University Press.
- Kitschelt, Herbert (2003): *Diversification and Reconfiguration of Party Systems in Postindustrial Democracies*. Europäische Politik, 4., 123–167.
- Kriesi, Hanspeter (2005): *Parties as mobilizing agents of the political conflict potentials linked to European integration*. Universitaet Zürich.
- Kriesi, Hanspeter, Grande, E., Lachat, R., Dolezal M., Bornschier, Simon, Frey, T. (2006): *Globalization and the Transformation of National Political Space* European Journal of Political Research, 45(6), 921 – 950.

- Kriesi, Hanspeter, Romain Lachat (2004): *Globalization and the transformation of political space: Switzerland and France compared*. CIS Working Paper, No. 1. ETH, Zürich.
- Lipset, S. M. (1969): *Revolution and Counter-Revolution: Change and Persistence in Social Structures*. London.
- Lipset, Seymour. M. Stein Rokkan. (1967) *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction' Party Systems and Voter Alignments: Crossnational Perspectives*. New York, Free Press
- Mair, Peter. (1997) *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford, Clarendon.
- Márkus, G. György (2003): *A modernitás rendszerváltása*. Politikatudományi Szemle, 4. szám, 249-261.
- Márkus, G. György (2006): *Az EU válságszindrómája és az átalakuló modernitás*. Európai Tükör, 2. szám, 3–18
- Márkus, G. György (1998): *Törésvonal-szerkezet és pártrendszer*. In: Kurtán S. et al. (szerk.): *Magyarország évtizedkönyve*. Budapest, Demokrácia Kutatások Alapítvány, 372-384.
- Márkus, G. György (2001): *A politikai törésvonalak Magyarországon nemzetközi összehasonlításban*. Általános Vállalkozási Főiskola, Tudományos Közlemények, 4. szám, szeptember, 80–105.
- Offe, Claus (2003): *Social protection in a supranational context. The fates of the European Social Model*. njobs.org/authors/claus-offe
- Parsons, Talcott (1968): *Soziologische Theorie*. Neuwied/Rhein.
- Rokkan, Stein (1999): *State Formation, Nation Building and Mass Politics in Europe – The Theory of Stein Rokkan*. (Szerk.: Peter Flora.) Oxford University Press.
- Rokkan, Stein (1980): *Eine Familie von Modellen für die vergleichende Geschichte Europas*. Zeitschrift für Soziologie, 9/2., 118–128.
- Rokkan, Stein–Urwin, Derek: (1982): *The Politics of Territorial Identity*. London, Sage.
- Scharpf, Fritz W. (2002): *The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity*. Max-Planck-Institute for the Study of Societies, MPIfG Working Paper, 8.
- Scharpf, Fritz W. (1987) *Sozialdemokratische Krisenpolitik in Europa*. Frankfurt. Campus.
- Sennett, Richard (1998): *The Corrosion of Character*. Norton.
- Touraine, Alain (1995) *Critique of Modernity*. Oxford (UK) – Cambridge (USA), Blackwell.